

DİMAŞK SELÇUKLU MELİKİ ERTAŞ B. TUTUŞ

İbrahim DUMAN*

ÖZ

Suriye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Tâcüddevle Tutuş'un beş oğlundan birisi de Ertaş b. Tutuş'tur. Babası Tâcüddevle Tutuş'un Berkıyaruk b. Melikşâh ile Büyük Selçuklu taht mücadelesinde hayatını kaybetmesinden sonra Ertaş, kardeşi Dımaşk meliki Dukak'ın yanında iken isyan edeceği düşüncesiyle Baalbek'e gönderilmiştir. Burada dokuz yıl kalan Ertaş, Dukak'ın 1104 yılında ölmesiyle bir süre Dımaşk meliki olmuştur. Melik iken annesinin ve adamlarının telkinleri sonucu kendisine suikast yapılacağına inanmıştır. Atabeg Tuğtegin'in kendisine komplo kurduğunu düşünen Ertaş, bir gece Dımaşk'tan ayrılmış ve Tuğtegin'e karşı bazı ittifaklarda bulunmuştur. Tuğtegin'in düşmanı olan Aytegin el-Halebî ile birleşmiştir. Onunla birlikte Kudüs Kralı I. Baudouin'den Tuğtegin'e karşı yardım istemiştir. Kudüs Kralı I. Baudouin'in ordusunda yer alarak Fâtımiler'e karşı savaşmıştır. Umdüğünü bulamayan Ertaş, son olarak Rahbe'ye gitmiş ve büyük ihtimâlle 1107 yılından sonra vefat etmiştir. Bu çalışma ile bugünlerde olduğu gibi tarihte de her yönden karışık olan Suriye (Bilâdü's-Şam) coğrafyasında, XI. yüzyıl sonu ve XII. yüzyıl başlarında yaşamış olan bir Selçuklu hanedan mensubu tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ertaş b. Tutuş, Dımaşk, Dukak, Tuğtegin, Haçlılar.

DAMASCUS SELJUK MALİK IRTASH B. TUTUSH

ABSTRACT

One of his five sons of Tâc al-Dawla Tutush who was founder of Syria Seljuk State, was Irtash b. Tutush. After his father Tâc al-Dawla Tutush died in the struggle for the throne with Barkıyaruq b. Malikshâh, while with his brother Damascus Malik Duqaq, he was send to Baalbek with idea of rebellion. Irtash, who lived in Baalbek nine years, was Damascus Malik with death of Duqaq in 1104 for a while. While Malik, because of suggestions of his mother and men he believed in assassinate to himself. Irtash, who thinned that Atabeg Tughtagin was conspiracy himself, left from Damascus in another night. He established some alliances against Tughtagin. He combined with Aytagin of Aleppo, who was enemy of Tughtagin. Together with him, he helped from Jerusalem King I. Baudouin against Tughtagin. He fought against Fatimids in army of Jerusalem King I. Baudouin. Finally Irtash, who was disappointed, went to Rahba and it's probably he died after from 1107. In this research is going to work to introducing a member of Seljuk family, who lived in last of XIth century and beginnings of XIIth century in Syria (Bilâdü's-Şam), where was mixed through and through in history as being in nowadays.

Keywords: Irtash b. Tutush, Damascus, Duqaq, Tughtagin, Crusaders.

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Doktora Öğrencisi, dumanlee41@gmail.com

Giriş

Genelde Ortadoğu, özelde Suriye (Bilâdü's-Şam) coğrafyası, XI. asrın sonu ve XII. asrın başında hem siyasî hem de etnik unsur bakımından çok karışık idi. Tarihte Suriye coğrafyasını tek bayrak altında birleştirebilen nadir hükümdarlardan biri de Tâcüddevle Tutuş'tu. O, Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak Suriye Selçuklu Devleti'ni 472/1079 yılında kurmuştu. 488/1095 yılında Tâcüddevle Tutuş öldükten sonra beş oğlunun en büyüğü Rıdvân Halep'te, Dukak da Dımaşk'ta kendi hâkimiyetlerini kurdular. Diğer üç oğlundan ikisi olan Ebû Talib ve Behram, ağabeyleri Rıdvân tarafından öldürüldüler. Ertaş b. Tutuş ise Melik Dukak'ın yanında Dımaşk'ta bulunuyordu.

Çalışmamıza kısa bir giriş yaptıktan sonra şunu belirtmeliyiz ki, Ertaş b. Tutuş, Selçuklu tarihinin en bilinmeyen kişilerindendir. Ona yönelik hem *İslâm Ansiklopedisi* hem de *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde madde mevcut değildir. Ertaş b. Tutuş'un isminin geçtiği bazı tetkik eserler var ise de yapılan incelemeler sonucunda, bu bilgilerin yetersiz olduğu kanaatine varılmıştır. Ertaş b. Tutuş hakkında kaynaklarda da çok az bilgi vardır. Bu nedenle biz, Ertaş b. Tutuş'un hayatını, kaynakların bize sağladığı bilgiler ve ipuçları ile her yönden aydınlatmaya ve ilim dünyasına tanıtmaya çalışacağız.

Diğer taraftan Ertaş b. Tutuş hakkındaki bu çalışma ile Ortadoğu coğrafyasının çok aktörlü siyasî hayatının bölge hükümdarlarına ne derecede zorluklar çıkardığını göreceğiz. Ertaş b. Tutuş'un sadece kendi hâkimiyetlerini düşünen Müslüman emîrlere ve bölgeye sonradan gelerek enjekte olan Haçlılar ile münasebetlerini anlatmaya gayret edeceğiz.

Belirtmek istediğimiz bir başka husus da Ertaş b. Tutuş'un kaynaklardaki adıdır. O İbnü'l-Kalânîsî, İbn Asâkir, İbnü'l-Cevzî ve Zehebî'de Ertaş, İbnü'l-Esîr'de Bektaş, Azîmî'de ise Altaş olarak kayıtlara geçmiştir. Biz çalışmamızda Ertaş ismini kullanacağız. Ayrıca Ertaş b. Tutuş'un kaynaklarda geçen iki lakabına rastladık. Bu lakaplardan birincisi Muhyüddîn (محيي الدين)¹, dini ihyâ eden, dine hayat veren anlamında iken; ikincisi olan Mucîrüddîn (مجير الدين)², dini koruyan, himaye eden mânasına gelmektedir.

Ertaş b. Tutuş'un Tarih Sahnesine Çıkışı ve Dımaşk Selçuklu Meliki Olması

Kaynaklarda Ertaş b. Tutuş hakkındaki ilk bilgileri bize, XI. asrın sonunda ve XII. asrın başında Suriye bölgesinde bulunan, uzun bir süre Halep ve Dımaşk'ta yaşayan Azîmî verir. O, Ertaş b. Tutuş'un 484/1091-1092 yılında doğduğunu belirtir³. Bu bilgi sayesinde, Ertaş'ın babası Tâcüddevle Tutuş'un 488/1095 yılında Berkıaruk b. Melikşâh ile giriştiği Büyük Selçuklu taht mücadelesinde öldüğünde,

¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü Târîhi Dımaşk*, thk: H.F. Amedroz, Leyden, E.J. Brill, 1908, s. 145.

² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayân*, XIX, er-Risâleti'l-İlmiyye, Beyrut, 2013, s. 531.

³ Muhammed Azîmî, *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* (trc: Ali Sevim), TTK, 2006, s. 32.

onun üç-dört yaşlarında olduğunu biliyoruz⁴. Babasının öldüğü zamanda Ertaş'ın Dımaşk'ta olduğunu kaynaklardan anlıyoruz⁵. Zira daha küçük bir çocuk olan Ertaş'ın ağabeyleri Rıdvân, Dukak, Ebû Talib ve Behram gibi savaş meydanlarında olamayacağını düşünüyoruz.

Yine 488/1095 yılında babası Tâcüddevle Tutuş'un yanında savaş meydanında bulunan Dukak⁶, savaşın kaybedileceğini anlayınca derhal savaş alanını terk etti. Önce Halep'e, sonra da Tutuş'un Dımaşk'taki naibi Savtegin el-Hâdim'in çağırmasıyla Dımaşk'a gitti ve burada Dımaşk Selçuklu Melikliği'ni kurdu⁷. Ertaş da bu sırada Dımaşk'ta idi. Melik Dukak, hâkimiyeti için Ertaş'ı bir tehlike olarak gördü ve onu babasının azadlı kölelerinden Fahrüddevle Gümüştegin et-Tâci'nin hüküm sürdüğü Dımaşk'ın kuzeyinde olan ve Dımaşk'a üç günlük mesafedeki Baalbek'e⁸ yolladı. Ertaş, dokuz yıl boyunca (1095-1104) burada göz hapsinde tutuldu⁹.

497/1104 yılında Dukak vefat etti. O, ölmeden önce atabegi ve veziri Tuğtegin'e, oğlu Tutuş b. Dukak'ın meliklik tahtına geçirilmesini vasiyet etmişti. Dukak'ın vasiyetini Tuğtegin¹⁰ aynen yerine getirdi. Dımaşk'ta Tutuş b. Dukak adına hutbe okuttu. Ancak bu durum kısa sürdü. Tuğtegin fikir değiştirerek, Baalbek'de bulunan Ertaş'ı tahta geçirmeyi uygun buldu. Bu suretle o, Gümüştegin et-Tâci'ye haber yollayarak Ertaş'ı bir asker taifesi ile Dımaşk'a göndermesini istedi. Bu şekilde Dımaşk'a ulaşan Ertaş'ı Tuğtegin, şehir dışında büyük bir saygı ile karşıladı. Onu tahta oturtturarak bütün emirlere ona itaat etmelerini bildirdi. Böylece 25 Zilhicce 497/18 Eylül 1104¹¹ günü 12 yaşında iken Ertaş, Dımaşk Selçuklu Meliki oldu¹². Bu noktada Tuğtegin'in niçin Tutuş b. Dukak adına okunan hutbeye son verdiğini ve Ertaş'ı Dımaşk'a çağırdığını sorgulayabiliriz. Büyük ihtimâlle Tuğtegin, ileride Ertaş'ın Dımaşk meliklik tahtını ele geçirme teşebbüsüne olanak

⁴ Tutuş'un Büyük Selçuklu tahtına geçme teşebbüsü için ayrıntılı olarak bkz. Ali Sevim, "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü (Kasım 1092-Şubat 1095)", *Makaleler*, I, haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 415-447.

⁵ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylü Târihi Dımaşk*, thk: H.F. Amedroz, Leyden, E.J.Brill, 1908, s. 145.

⁶ Dukak b. Tutuş hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ali Sevim, "Dımaşk Selçuklu Melikliği Şemsü'l-Mülûk Dukak Devri", *Makaleler*, I, haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 385-414.

⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih:İslâm Tarihi*, X, (trc: Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 1987, s. 210; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, 2000, s. 244.

⁸ Yâkut Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I, Dâr-ı Sadr, Beyrut, 1988, s. 453-455.

⁹ İbnü'l-Kalânîsi, (Amedroz), s. 145; İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylü Târihi Dımaşk: The Damascus Chronicle of the Crusades* (İng. trc: H. A. R. Gibb), London, 1932, s. 63-64; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk: Tehzîbu Târihu Dımaşk el-Kebîr*, II, thk: Abdülkadir Bedran, Dârü'l-Mesire, Beyrut, 1979, s. 368.

¹⁰ Tuğtegin hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ali Sevim, "Tuğtegin", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12/2, 1988, s. 44; Gülay Ögün Bezer, "Tuğtegin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, 2012, s. 347-349.

¹¹ İbnü'l-Kalânîsi, (a.g.e., trc: Gibb), s. 64'de yanlış olarak 24 Zilhicce 497/17 Eylül 1104 tarihi verilmiştir. Yine Taef Kamal el-Azharî de eserinde yanlış olarak 10 Ekim 1104 tarihini göstermiştir. (Taef Kamal el-Azharî, *The Saljuqs of Syria during the Crusades 463-549 A.H/1070-1154 A.D.*, Foreword by C.E. Bosworth, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1997, s. 179.)

¹² İbnü'l-Kalânîsi, (a.g.e., Amedroz), s. 145; (a.g.e., trc: Gibb), s. 63-64; İbn Asâkir, a.g.e., II, s. 368; İbnü'l-Esir, a.g.e., X, s. 304-305; Ebû Abdillâh Zehebî, *Siyeru A'lami'n-nübelâ*, XIX, thk: Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, s. 211; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Târihi'l-beşer*, II, Dârü'l-Kitâbi'l-Alemiyye, Beyrut, 1997, s. 35-36; Bedreddin Mahmud Aynî, *İkdü'l-Cümân fi Târihi ehli'z-zamân*, III, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, no: 456, varak 314; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1985, s. 22; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 259.

vermeden olayları kontrolü dâhilinde yönlendirmek ve bu şekilde Dımaşk'daki güçlü durumunu sürdürmek istemişti. Zira Tuğtegin, Dımaşk'a gelip Dukak'ın veziri olduğunda birçok kişi ona karşı cephe almıştı. Bu kişiler Ertaş'ın etrafında birleşebilirlerdi. İşte Tuğtegin'in de bu ihtimâle yönelik bir önlem aldığını düşünüyoruz.

Ertaş b. Tutuş'un Dımaşk'tan Ayrılması ve Faaliyetleri

Tuğtegin'in isteği ile Dımaşk'a gönderilen ve meliklik tahtına oturan Ertaş'ın hâkimiyeti üç ay sürdü¹³. Bu sürede kendisine, annesi tarafından, Tuğtegin ve hanımının ona karşı komplo kurdukları düşüncesi telkin ediliyordu. Belki de komplo iddiaları doğrudur. Tuğtegin Ertaş'ı öldürtmek için Dımaşk'a çağırması olabirdi. Ayrıca Tuğtegin'in karısı ve Dukak'ın annesi olan Safvetü'l-Mülk Hatun, yeniden torunu Tutuş b. Dukak'ın tahta geçmesini isteyebilirdi. Bunun yanında Ertaş'ın adamları ve Tuğtegin'e karşı olanlar da Ertaş'a, Dımaşk'tan ayrılıp Baalbek'e gitmeyi, buradan ve Haçlılar'dan sağlanacak yardım ile Tuğtegin'i Dımaşk'tan çıkarmayı tavsiye ediyorlardı. Bu söylenenler karşısında Tuğtegin'e muhalif olanlarla birlikte oluşturulan plan dâhilinde Ertaş, Safer 498/Ekim-Kasım 1104 tarihinde gizlice Dımaşk'tan kaçtı. Bu durumu öğrenen Tuğtegin de Dımaşk'ta yeniden Tutuş b. Dukak adına hutbe okuttu¹⁴. Dımaşk'tan ayrılan Ertaş'a yol üzerinde Dımaşk arazisinden Havran'a bağlı olan Busrâ¹⁵ hâkimi Aytegin el-Halebî de katıldı¹⁶. Anlaşılan Dukak'a bir müddet hizmet etmiş ve Dımaşk'ta bulunmuş olan Aytegin de Tuğtegin'den çekinerek ona muhalif olmuştu. Bu gelişme ile Ertaş'ın Dımaşk'tan, Tuğtegin'i tasfiye etme planı uyarınca çıktığı daha belirgin oluyordu. Birleştikten sonra Dımaşk'ın güneyinde yer alan Havran bölgesine giden Ertaş ile Aytegin, burada birtakım faaliyetlerde bulunarak adam topladılar. Tuğtegin'e karşı daha fazla kişi toplamak için bölgede bozgunculuk bile yaptılar. Buradan Kudüs Kralı I. Baudouin'e haber göndererek Tuğtegin'in Haçlılar için tehlike arz ettiğini, onu yok etmek için kendilerine yardım edilmesi gerektiğini bildirdiler. Kudüs Kralı'nın bu teklifi kabul etmesi üzerine onun yanına gittiler.

¹³ Zehebî, *a.g.e.*, XIX, s. 211.

¹⁴ İbnü'l-Kalânîsî, (Amedroz), s. 145-146; (trc: Gibb), s. 64-65; İbnü'l-Esîr (*a.g.e.*, X, s. 305)'de anlatılan bir rivayete göre ise Tuğtegin, Ertaş'a Rahbe'yi ele geçirmesini tavsiye etti. Ertaş da Rahbe'yi zaptedip Dımaşk'a döndüğü zaman, Tuğtegin onu şehre sokmadı. Bunun üzerine Ertaş, kendine ait kalelere gitti; İbn Asâkir, *a.g.e.*, II, s. 368; İbn Asâkir, *Vülatu Dımaşk fi'l-ahdi's-Selcukî*, thk: Selâhaddin el-Müneccid, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut, 1981, s. 20; Faruk Sümer, "Suriye Selçukluları –Tarih–", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, s. 385; Ebü's-Safâ Selâhaddin Halil eserinde Ertaş b. Tutuş'a bir-iki cümle yer vermiş olup (Ebü's-Safâ Selâhaddin Halil, *Ümerâu Dımaşk fi'l-İslâm*, thk: Selâhaddin el-Müneccid, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut, 1983, s. 156), Feras Selim Hayyavi Samerraî ve Vefa Cevnî ise eserlerinde Ertaş b. Tutuş'u zikretmemişlerdir (Feras Selim Hayyavi Samerraî, *et-Tekalid ve'l-adatü'd-Dımaşkiyye hilâle uhud: es-Selcukiyyin ez-Zengiyyin el-Eyyubiyyin*, el-Evail, Dımaşk, 2004; Vefa Cevnî, *Dımaşk ve memleketü'l-Latiniyye fi'l-Kuds*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1997).

¹⁵ Hamevî, *a.g.e.*, I, s. 420.

¹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, (*a.g.e.*, Amedroz), s. 145-146; (*a.g.e.*, trc: Gibb), s. 64-65; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, X, s. 305; Diğer taraftan Alptekin ve Sevim, Ertaş Dımaşk'tan ayrılırken yanında Aytegin el-Halebî'nin de olduğunu ileri sürerlerken (Alptekin, *a.g.e.*, s. 22; Sevim, *Suriye ve Filistin Sel. Tarihi*, II, s. 260); Runciman, Ertaş'ın Aytegin'in yanına kaçtığını belirtir (Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, (trc: Fikret İşıltan), TTK, 2008, s. 73). Taef Kamal el-Azharî (*a.g.e.*, s. 179) de Runciman'ı destekler.

Onunla birtakım müzakerelerde bulundular¹⁷. Görüldüğü üzere siyasî oyunların en üst aşamada olduğu Suriye coğrafyasında bir Müslüman emir, diğer Müslüman emire karşı Haçlılar'dan yardım isteyebiliyordu. Bu durumun Haçlılar cephesinde de olduğunu düşünürsek bu gelişmeler herhâlde çok aktörlü bir coğrafyada bulunmanın kaçınılmaz bir sonucu olsa gerektir.

498/1105 yılında Ertaş, yandaşları ile birlikte Haçlıların yanında bulunduğu zamanlarda, Fâtımîler Haçlılar'a karşı savaş planı yapıyorlardı. Onlar, Haçlıları Filistin bölgesinden atmayı düşünüyorlardı. Hatta Fâtımîler, Haçlılara karşı Tuğtegin'den de yardım istediler. Ertaş'ın kendisine karşı bir ittifak oluşturmak üzere Haçlıların yanında olduğunu bilen Tuğtegin, ortak düşmana karşı seve seve Fâtımîler'e yardım etmeyi kabul etti¹⁸. Bu gelişmeler üzerine ünlü Fâtımî veziri el-Efdâl'in oğlu Şeref el-Mealî komutasındaki 10 bin atlı ve piyadeden oluşan Fâtımî ordusu, Filistin'de bulunan bir şehir olan Askalan'a doğru harekete geçti. Tuğtegin de askerleri ile bu bölgeye geldi. Fâtımî ordusunun Askalan'da olduğunu haber alan Haçlıların da bu şehre doğru yürüyüşe geçmesiyle iki ordu, Yafa-Askalan arasında savaş düzeni aldı. Ertaş da Haçlı ordusuna 100 Türk okçusu ile katkıda bulunuyordu¹⁹. 14 Zilhicce 498/27 Ağustos 1105 tarihinde yapılan savaşta iki taraf da birbirlerine üstünlük sağlayamadılar. Ancak Fâtımîler, Haçlılara kıyasla daha çok kayıp verdiler. Fâtımî ordusundan Askalan hâkimi öldürüldü. Bazı emirler de Haçlılar tarafından esir alındı. Savaşın bu şekilde bitmesiyle amacına ulaşamayan Fâtımî ordusu Askalan'a dönerken, Tuğtegin de askerleriyle önce Busrâ'ya, sonra da Dımaşk'ın kuzeyinde bir belde olan Rahbe'ye hareket etti²⁰.

Ertaş b. Tutuş'un Rahbe'ye Gitmesi ve Sonrasındaki Gelişmeler

498/1105 yılında Fâtımîler ile Haçlılar arasındaki savaş bittikten sonra Ertaş, I. Baudouin'in Tuğtegin'e karşı kendisine yardım edeceğini sanıyordu. Ancak olaylar umduğu gibi gelişmedi. Ertaş ve Aytegin, I. Baudouin'in gerçek amacının Müslüman emirleri birbirine daha da hasım etmek ve Dımaşk yöresinde kargaşa çıkarmak olduğunu anladılar. Gerçekten de Ertaş ile Tuğtegin arasındaki rekabet, I. Baudouin'in Dımaşk'ı ele geçirmesi için çok önemli bir fırsattı. O, Ertaş'ın yardım isteğini kendi amaçları doğrultusunda kullanarak, hem can düşmanı Tuğtegin'i bertaraf edecek hem de uzun bir müddet almaya çalıştığı Dımaşk'ı ele geçirmiş olacaktı²¹. Onun bu gayesini anlayan Ertaş ve Aytegin, bu durum üzerine Haçlılar'ın

¹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, (a.g.e., Amedroz), s. 145-146; (a.g.e., trc: Gibb), s. 64-65; İbn Asâkir, a.g.e., II, s. 368; İbnü'l-Esîr, a.g.e., X, s. 305; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin *Zeylû Tarih-i Dımaşk* Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/45-1106/07)", *TTK Belgeler*, Cilt XXIX, Sayı 33, 2008, s. 32.

¹⁸ İbnü'l-Kalânîsî (a.g.e., Amedroz, s. 148-149), Fâtımîler'in yardım isteğine Tuğtegin'in önce Busrâ'yı kuşatmak için olumsuz yanıt verdiğini, sonradan fikrini değiştirerek Fâtımî ordusuna katıldığını belirtir; Runciman (a.g.e., II, s. 73) ise Tuğtegin'in yardım çağrısını hemen kabul ettiğini yazar.

¹⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana* (İng. trc: Susan B. Edgington), Oxford, 2009, s. 707; İbnü'l-Esîr (a.g.e., X, s. 319) de Ertaş'ın Haçlı ordusunda bulunduğunu yazar; el-Azharî (a.g.e., s. 181) de Ertaş'ın Haçlı ordusunda bulunduğunu belirtir.

²⁰ İbnü'l-Kalânîsî, (a.g.e., Amedroz), s. 148-149; (a.g.e., trc: Gibb), s. 70-71.

²¹ Bizim görüşümüzün aksine el-Azharî (a.g.e., s. 180), Kudüs Kralı I. Baudouin'in, ordusunun Tuğtegin ile mücadele edemeyeceği ve Dımaşk şehrini ele geçiremeyeceğini düşünerek Ertaş'a yardım etmediği düşüncesindedir.

yanından ayrıldılar²². Çöl yolunu kullanarak Rahbe'ye gittiler. Buradan da Aytegin'in hâkimi olduğu Busrâ'ya doğru yola çıktılar²³.

499/1106 yılında ise kendisine karşı birleşen Ertaş ve Aytegin'in Busrâ'da olduğu bir gün, Tuğtegin şehri kuşattı. Onun amacı, Ertaş ve Aytegin'i tedip ederek Busrâ'yı onların elinden almaktı. Muhasara devam ederken zaten güçleri az olan Ertaş ve Aytegin, şehirden gizlice ayrılmış olmaları ki sonraki gelişmeler de bize bunu gösterir. Zira Aytegin'in ashâbı kuşatmadan sıkılarak Tuğtegin'e, muhasarayı kaldırmak şartıyla aralarında istişare edip belirledikleri bir gün, şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bu durum üzerine öneriyi kabul eden Tuğtegin, hemen kuşatmayı kaldırarak Dımaşk'a döndü. Aytegin'in ashâbı da sözlerinde durup belirledikleri bir gün Busrâ'yı Tuğtegin'e teslim ettiler. Böylece Tuğtegin, Ertaş ve Aytegin'e karşı çok önemli bir zafer elde etmiş oldu²⁴.

Busrâ'nın Tuğtegin tarafından ele geçirilmesinden sonra, Aytegin'in akıbetini bilmiyoruz. Ertaş'ın ise Rahbe'ye gittiğini anlıyoruz. 500/1107 yılında Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar, devletin önemli emîrlerinden Çavlı Sakavu'yu Musul valisi olarak görevlendirmişti. O da Sultan'ın buyruğunu yerine getirmek için Musul hâkimi Çökörmüş ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile savaşmaya başlamıştı. Ayrıca Çavlı Sakavu, Rahbe hâkimi olan Muhammed es-Sebbâk'ın I. Kılıçarslan adına hutbe okutması nedeniyle onu cezalandırmak için Rahbe şehrini muhasara etti²⁵. Bu sırada Ertaş da Rahbe'de idi²⁶. Rahbe hâkimi Muhammed es-Sebbâk, önceleri Dımaşk yönetimine bağlı iken, sonradan Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan adına şehri yönetmeye başlamıştı. Bu gelişme ile Muhammed'in Tuğtegin'e tavır aldığı görüyoruz. Ertaş'ın da bu sebeple Rahbe'de ikâmet etmeye başladığını düşünüyoruz. İşte olaylar bu şekilde ilerlemişken Çavlı Sakavu, Rahbe kuşatmasını şiddetlendirmeye başladı. Şehir hâkimi Muhammed'e ve Ertaş'a teslim olmaları çağrısında bulundu. Ancak Muhammed, onun çağrılarını kulak asmadı. Bir müddet daha Rahbe'yi kuşatan Çavlı Sakavu, şehir önünde çok zaman harcadığı için kızdı. Bu nedenle askerlerine etrafı yağmalamalarını emretti. Askerler insanların mallarını zorla alarak çevreyi talan ettiler. Beklenmeyen bu durum üzerine daha fazla mal kaybı yaşamak istemeyen Rahbe halkı, Çavlı Sakavu'ya eman vermek şartı ile şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Şartı kabul eden Çavlı Sakavu, 24 Ramazan 500/19 Mayıs 1107'de Rahbe'yi ele geçirdi²⁷. Bu durum üzerine Muhammed es-Sebbâk, Çavlı Sakavu'ya itaatini arz etti. Çavlı Sakavu onu, yeniden şehir yönetimine atasa da Muhammed'in halkı kendisine karşı kıskırttığını

²² el-Azharî (a.g.e., s. 180), kaynakların muğlaklığına rağmen Ertaş ve Aytegin'in yaklaşık üç ay Haçlılar'ın yanında kaldıklarını belirtir.

²³ İbnü'l-Kalânîsi, (a.g.e., Amedroz), s. 145-146; (a.g.e., trc: Gibb), s. 64-65; İbn Asâkir, a.g.e., II, s. 368; İbnü'l-Esîr (a.g.e., X, s. 305), Ertaş'ın Rahbe'yi zapt ettikten sonra şehirden ayrıldığını belirtir; Alptekin, a.g.e., s. 23; Sevim, *Suriye ve Filistin Sel. Tarihi*, s. 260.

²⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., X, s. 327-328.

²⁵ Çavlı Sakavu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", *Tarih Dergisi*, sayı 38, 2003, s. 37-59.

²⁶ İbnü'l-Kalânîsi, (a.g.e., Amedroz), s. 156-157; (a.g.e., trc: Gibb), s. 77; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi'nin *Zeylû Tarih-i Dımaşk* Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 40.

²⁷ İbnü'l-Esîr, a.g.e., X, s. 344; İbnü'l-Kalânîsi (a.g.e., Amedroz, s. 157), Çavlı Sakavu'nun şehri 28 Ramazan 500/23 Mayıs 1107 tarihinde aldığını belirtir; Piyadeoğlu, a.g.e., s. 46.

düşünerek onu kaleye hapsedti. Çavlı Sakavu'nun Rahbe'yi ele geçirmesiyle Ertaş da onun adamları arasına katıldı²⁸.

Ertaş'ın Çavlı Sakavu'nun ashabı arasına girmesiyle beraber, kaynaklar da onun hakkında bilgi vermeyi keserler. Bu nedenle, Ertaş'ın ölüm tarihini bilmiyoruz. Ali Sevim, Ertaş'ın 498/1105 yılında Haçlıların yanından Rahbe'ye, oradan da doğuya doğru giderken yolda vefat ettiğini tahayyül etse de bunun doğru olmadığı açıktır²⁹. Bizim bu konudaki tahminimize gelince; kaynakların Ertaş hakkında malumat vermeyi kesmeleri, onun 500/1107 yılında öldüğünü bize gösterebilir. Fakat onun 1107'de sadece on beş yaşında olduğunu bildiğimize göre, Ertaş'ın uzun yıllar yaşaması, herhangi bir şehrin hâkimi olmadığı veyahut olaylarda ön planda bulunmadığı için de adının kaynaklarda geçmemiş olması ihtimal dâhilindedir. Buna rağmen, bütün bu yorumlarımıza karşılık, konuyu kesinliğe bağlamak şimdilik mümkün değildir.

Sonuç

Üç yaşında babası Tâcüddevle Tutuş'u kaybeden Ertaş'ın şansı, ömrünün ileriki safhalarında da yaver gitmedi. O, henüz küçük yaşta iken, ağabeyi Dımaşk Selçuklu meliki Dukak tarafından Baalbek'de göz hapsine alındı. Ağabeyinin 497/1104'deki ölümüne kadar, dokuz yıl bu şekilde hayatını devam ettirdi. Melik Dukak'ın ölümünden sonra Atabeg Tuğtegin, Ertaş'ı başkente getirterek onu, on iki yaşında Dımaşk tahtına oturttu. Bu şekilde Dımaşk hâkimi olan Ertaş'ın bu durumu çok kısa sürdü. O, Tuğtegin'in kendisine komplo kurduğunu düşünerek ona muhalif olanlarla anlaştı. İttifak gereği Tuğtegin'i Dımaşk'tan çıkarmak için gizlice başkenti terk etti. Tuğtegin'in baş düşmanlarından Aytegin el-Halebî ile birleşti. Tuğtegin'e karşı Haçlılarla anlaşmaya çalıştı. Ancak başarılı olamadı. Haçlılar'ın yanında bir süre kaldıktan sonra, Aytegin ile önce Rahbe'ye, sonra da Busrâ'ya gitti. Busrâ'nın Tuğtegin tarafından alınmasından sonra Ertaş, Rahbe'ye döndü. Bu esnada Tuğtegin karşısında güçsüz düştü. O, Rahbe'de bulunurken, Büyük Selçuklu emîri Çavlı Sakavu şehri muhasara etti. Uzun bir kuşatmadan sonra Çavlı Sakavu Rahbe'yi ele geçirince, Ertaş da onun adamları arasına katıldı.

Çalışmamıza konu olan Ertaş b. Tutuş'un, Dımaşk Selçuklu meliki olduktan sonra yaşadığı kararsızlık ve korku süreci, tecrübe eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü Dımaşk tahtına oturduğunda, daha on iki yaşındaydı. Ayrıca bu yaşına kadar, Baalbek'de hapis hayatı yaşaması da onun, yönetim ve savaşma deneyimlerini kazanamamasına yol açmıştı. Bütün bunların yanında, karşısında Atabeg Tuğtegin gibi akıllı ve ileri görüşlü bir kişi bulunmaktaydı. Bütün bu faktörleri bir araya getirdiğimizde, Ertaş b. Tutuş'un, Atabeg Tuğtegin'e karşı kin besleyen kişilerden ve Dımaşk yönetiminde söz sahibi olmak isteyen hatun ve idarecilerin telkinlerinden etkilenmemesi olanak dışıydı.

Nihayetinde Ertaş b. Tutuş, Tuğtegin'e karşı Aytegin el-Halebî ve diğer muhaliflerle birleşmesine ve Kudüs Haçlı Kralı I. Baudouin ile ittifak kurma girişimlerine rağmen, Dımaşk yönetimini ele geçirmeye muvaffak olamadı ve muhtemelen 500/1107 yılından sonra tarih sahnesinden çekildi.

²⁸ İbnü'l-Kalânisî, (a.g.e., Amedroz), s. 157; (a.g.e., trc: Gibb), s. 78-79.

²⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Sel. Tarihi*, s. 260; Ali Sevim, "Suriye Selçuklu Melikliği", *Türkler*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 1265.

KAYNAKÇA

- ALBERTUS Aquensis, *Historia Ierosolimitana*, (İng. trc: Susan B. Edgington), Oxford, 2009.
- ALPTEKİN, Coşkun, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- AYNÎ, Bedreddin Mahmud, *İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, III, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, no:456.
- AZÎMÎ, Muhammed, *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, (trc: Ali Sevim), TTK, 2006.
- CEVNÎ, Vefa, *Dımaşk ve memleketü'l-Latiniyye fi'l-Kuds*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, 1997.
- EBÛ'L-FİDÂ, *el-Muhtasar fi târihi'l-beşer*, II, Dârü'l-Kitâbi'l-Alemiyye, Beyrut, 1997.
- EBÛ'S-SAFÂ Selâhaddin Halil, *Ümerâu Dımaşk fi'l-İslâm*, thk: Selâhaddin el-Müneccid, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut, 1983.
- HAMEVÎ, Yâkut, *Mu'cemü'l-büldân*, I, Beyrut, Dâr-ı Sadr, 1988.
- İBN ASÂKİR, *Târîhu Medîneti Dımaşk: Tehzîbu Târîhu Dımaşk el-Kebîr*, II, thk: Abdülkadir Bedran, Beyrut, Dârü'l-Mesire, 1979.
- , *Vülâtu Dımaşk fi'l-ahdi's-Selcukî*, thk: Selâhaddin el-Müneccid, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut, 1981.
- İBNÛ'L-ESİR, *el-Kâmil fi't-Târîh: İslâm Tarihi*, X, (trc: Abdülkerim Özeydin), İstanbul, 1987.
- İBNÛ'L-KALÂNİSÎ, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, thk: H.F.Amedroz, Leyden, 1908; *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (İng. trc: H.A.R. Gibb), London, 1932.
- ÖĞÜN BEZER, Gülay, "Tuğtegin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, 2012, s. 347-349.
- PİYADEOĞLU, Cihan, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", *Tarih Dergisi*, Sayı 38, 2003, s. 37-59.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, (trc: Fikret Işıltan), TTK, 2008.
- SAMERRAÎ, Feras Selim Hayyavi, *et-Tekalid ve'l-adatü'd-Dımaşkiyye hilâle uhud: es-Selcukiyyin ez-Zengiyyin el-Eyyubiyyin*, el-Evail, Dımaşk, 2004.
- SEVİM, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK, 2000.
- , "Dımaşk Selçuklu Melikliği Şemsü'l-Mülük Dukak Devri", *Makaleler*, I, haz. Semih Yalçın- Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 385-414.
- , "İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H.436-500=1044/45-1106/07)", *TTK Belgeler*, Cilt XXIX, Sayı 33, 2008, s. 1-42.
- , "Suriye Selçuklu Melikliği", *Türkler*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 1247-1265.
- , "Tuğtegin", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12/2, 1988, s. 44.
- , "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü (Kasım 1092- Şubat 1095)", *Makaleler*, I, haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 415-447.
- SİBT İBNÛ'L-CEVZÎ, *Mirâtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayân*, XIX, er-Risâleti'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.

- SÜMER, Faruk, “Suriye Selçukluları –Tarih–“, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, s. 385-386.
- TAEF KAMAL el-Azharî, *The Saljuqs of Syria during the Crusades 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Foreword by C.E. Bosworth, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1997.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh, *Siyeru A'lami'n-nübelâ*, XIX, thk: Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.